

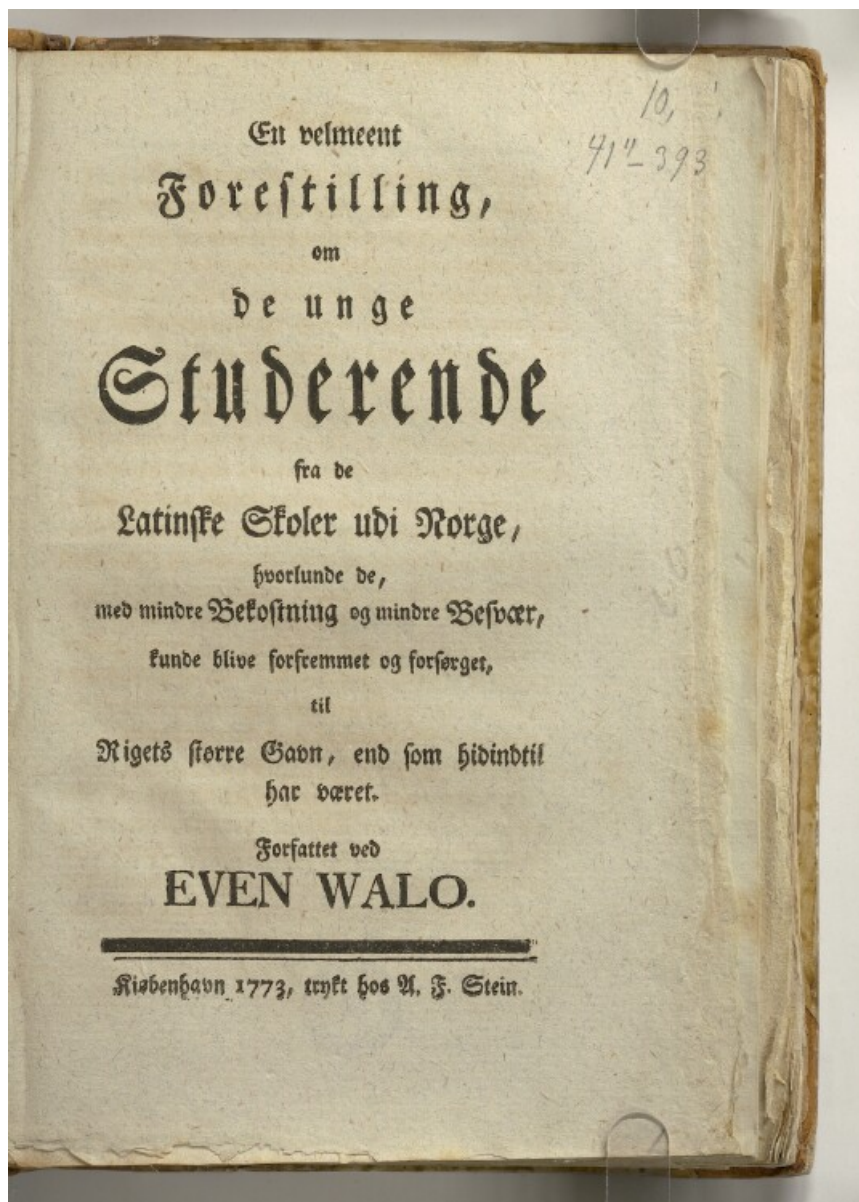
Titel: En velmeent Forestilling, om de unge Studerende fra de Latinske Skoler udi Norge, hvorlunde de, med mindre Bekostning og mindre Besvær, kunde blive forfremmet og forsørget, til Rigets større Gavn, end som hidindtil har været.

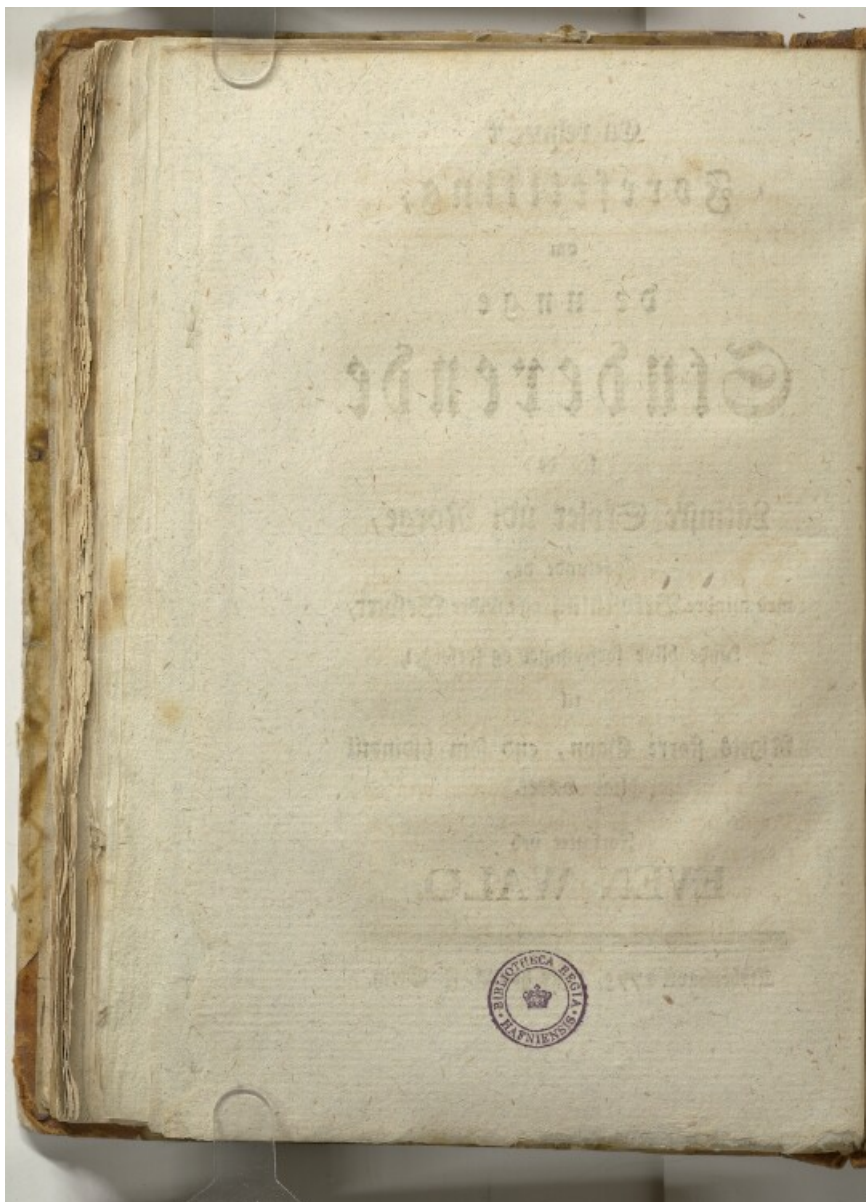
Citation: "En velmeent Forestilling, om de unge Studerende fra de Latinske Skoler udi Norge, hvorlunde de, med mindre Bekostning og mindre Besvær, kunde blive forfremmet og forsørget, til Rigets større Gavn, end som hidindtil har været.", i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25*, A.F. Stein, 1773, s. 1.
Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/catalog/tfs-texts-2_025-shoot-workid2_025_010/facsimile.pdf (tilgået 18. juli 2024)

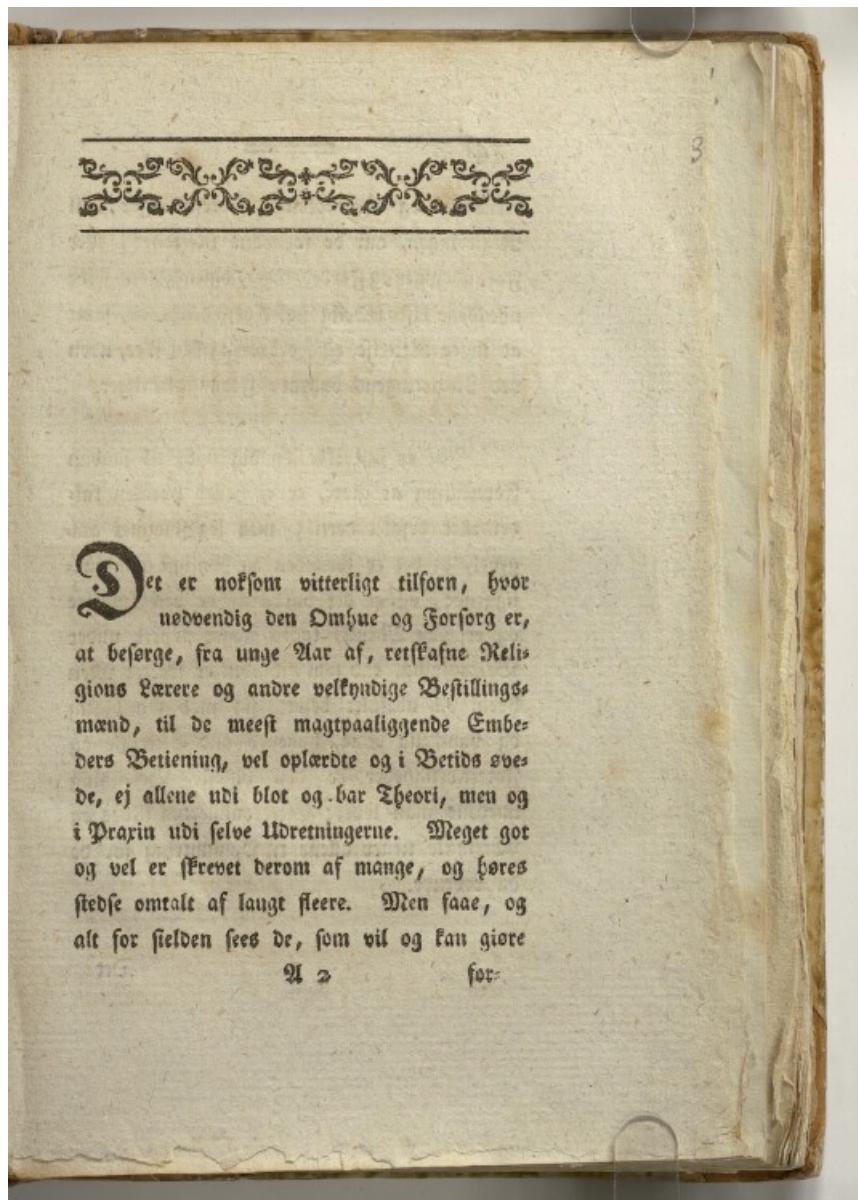
Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 25

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

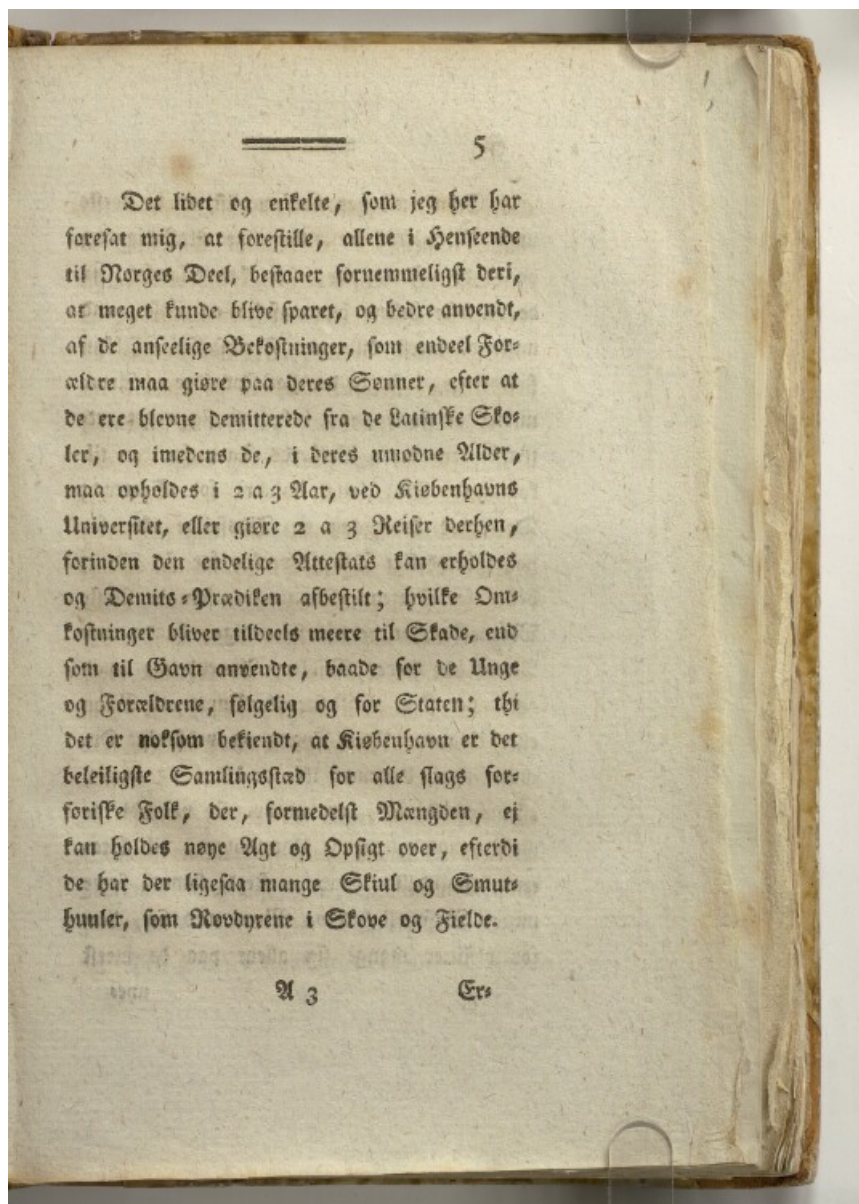
3

Det er noksom bitterligt tilførn, hvor
nedvoendig den Omhu og Forsorg er,
at besørge, fra unge Aar af, retskafne Relis
gions Lærere og andre velkyndige Bestillings
mænd, til de meest magtpaaliggende Embe
ders Betiening, vel oplærde og i Tidts øves
de, ej allene udi blot og bar Theori, men og
i Praxin udi selve Udretningerne. Meget got
og vel er skrevet derom af mange, og høres
stedse omtalt af langt fleere. Men saae, og
alt for sielden sees de, som vil og kan giøre
A 2 for

fornodne og tilstrækkelige Forestillinger, til Regieringen, om de fornødne Rettelser, eller Forandringer og Forbedringer, omendstkiønt selve uhaeldene viser tydelig nok Fornødenheden, samt at ingen Rettelse og Forbedring kan skee, uden ved Regieringens bydende Foranstaltninger.

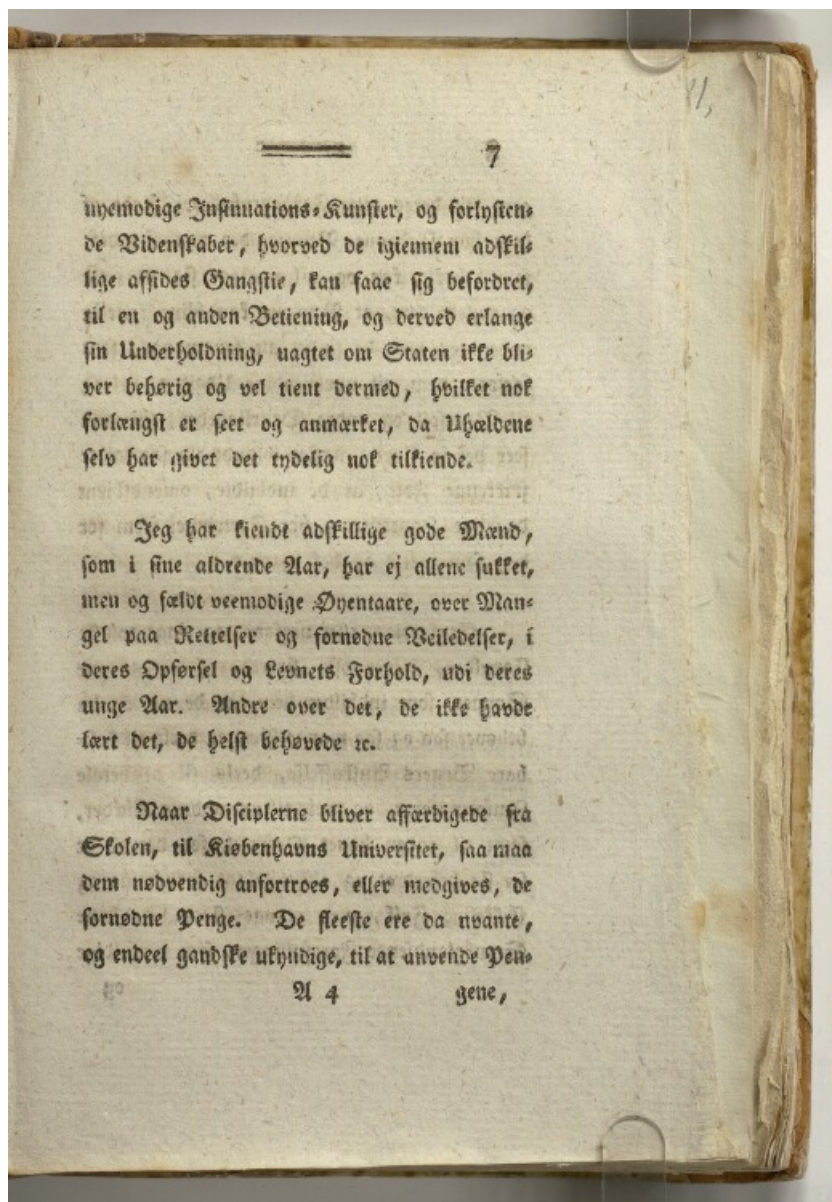
Jeg er just ikke kyndig nok, til saadan Forestilling at gjøre, er ej heller hverken kals det eller befalet dertil; men jeg skionner alligevel, at det er fornøden og høyligt magtpaaiggende, og at det burde af de best kyndige og erfarne Mænd, tages noget nøyere under Betragtning, end som hidindtil er skeet. Men hvem vil ubefalet befatte sig med saa vigtig og vanskelig Sag, hvorved ond Estertale og Fortrædeligheder er den visseste Belønning imedens man lever; Efterkommernes Noes og Uremøse tiener allene til Opmuntring for de da Levende.

Det

Erfaringen har noksom vlist, at de fleeste unge Mennesker ere tilbøielige til Lediggang og al den Forslystelse, som kan erlanges, ja de vil ofte hellere baade sulte og fryse, end miste de meest kildrende Forslystelser. Ikkun faae Unge, i sær de der har Forældre og Arvesmidler at stoele paa, bekymrer sig noget retsaffæren om deres Velfærds Lær for den tilkommende Tid, isandt mindre for Statens; De agter Lediggang og Tidsforløb ikke for noget betydeligt Tab, hverken for sig selv ej heller for Staten. De tænker, som de fleeste Mennesker, at de ere friraadige, baade over Tidens og deres Midlers Anvendelse, hvad enten det skeer til Nytte eller Unytte, til Gavn eller Ugavn. Uden Tvang og vedhænge Dommuringer, bekymrer ikke de Unge sig meget, eller syldest nok, om at øve sig vel ad de meest magtpaaliggende Udretninger, til Statens almindelige Gavn, esierdi samme fører megen Besværighed og Møye med sig, dersfor besitter mange sig allene paa de meest

nges

7

uæmødelige Instruktions-Kunster, og forlystende
de Videnskaber, hvorved de igiennem adskil-
lige affides Gangstie, kan faae sig befordret,
til en og anden Betiening, og derved erlange
sin Underholdning, uagtet om Staten ikke bli-
ver behørig og vel tiemt dermed, hvilket nok
forlængst er seet og anmærket, da Uheldene
selv har givet det tydelig nok tilkiende.

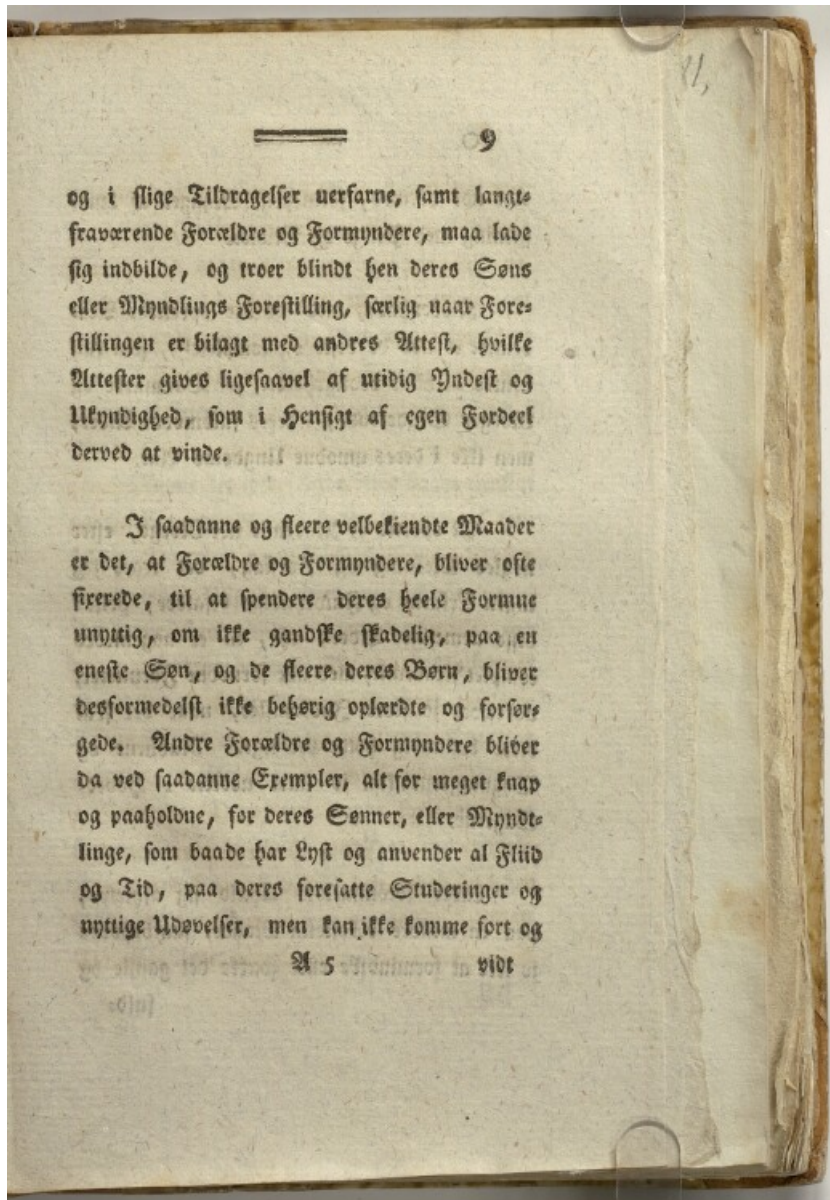
Jeg har kiendt adskillige gode Mænd,
som i sine aldrende Aar, har ej allene sukket,
men og selv veemodige Dyntaare, over Man-
gel paa Rettelser og fornødne Veiledelser, i
deres Opførel og Levnets Forhold, udi deres
unge Aar. Andre over det, de ikke havde
lært det, de helst behøvede icke.

Naar Disciplerne bliver affærdigede fra
Skolen, til Kiøbenhavns Universitet, saa maa
dem nødvendig anfortroes, eller medgives, de
fornødne Penge. De fleeste ere da uvante,
og endel gandske ukyndige, til at anvende Pen-

gene, til deres rette Fornødenheder. Faae af dem har saadanne Venner der paa Stædet, som behørig kan og vil paatage sig, at rette og vejlede dem, at Pengene kan blive rettelig anvendte; men de finder alt for mange, som forfører dem, til unødvendige Udgifter, vel og til Bovespil og andre Daarligheder; thi man ser det jo klarlig, næsten iblandt alle saa kaldte skikkelige Folk, at de indbildte, omendskiont daarlige Honettiteter, har Fortrinnet frem for det, som meest og best gavner.

Eensfoldige, eller uersarne og ringe oplyste Forældre, bliver ofte frerede af deres egne Søner, som indbilder dem, at de nu og da behøver saa og saa mange Penge, deels til kostbare Bøgers Anskaffelse, deels til at betale Imformatorer, og deels til nyemødens Klæder, samt til anden honet Opførsel, for derved at see sig befordret og elsket iblant fornemme og skikkelige Folk, med mange flere saadanne Smukglansende Forestillinger, som eensfoldige

og

vidt nok dermed, formedelst Mangel af Undersætning med Penge og Midler.

Kiøbenhavn, med de der oprettede Academier er nok de beste og completeste, som kan ventes at blive vedligeholdte, for Danmarks og Norges Studerende, i deres fuldmodne Alder, men ikke i deres umodne Ungdoms Aar.

At oprette et Academie i Norge, efter nogles Meening og Forslag, det troer jeg ingen Erfarne og Guldkyndige bifalder, helst i disse armelige Tider; thi, til et nogenledes complet Academie, med alle fornødne Faculteter, udtræves jo store Indkomster, naar det skal blive bestandig holdt ved lige. Navnene og Bygningerne kan jo intet udrette i Hovedsagerne.

Lad det forommeldte Uheld sig afhjælpe, paa en mindre bekostelig Maade, saa behøves jo ikke at formindske eller svække det gamle og fulds

fuldvorne Univerſitet udi Kiøbenhavn, der med ſaa ſtore Bekofninger er allerede bragt i Stand, ſaa begge Rigerne kan blive altid vel-tient dermed, helſt da det ikke er at vente, at et ſaadant Univerſitet, for Lærdomme, kan blive bragt i ſaa god og complet Stand, med alle vedhørige Faculteter, paa noget andet Sted i Rigerne.

Monne det ikke ſkulde blive baade tienligt og gierligt, at de 2de forſte Examina, ſom kaldes Deposits og Philoſophicum, og efter nu værende Raade ſkeer ved Kiøbenhavns Academie, kunde blive ligesaavel afbeſtelt, ved nogle tilforordnede lærde Mand, i Eiſternes Hovedſtæder, hvor der nu allene er publique Latin: Skoler udi Norge; thi ſamme Examina behøvtes jo ikke at ſkes meere end to Gange aarlig, da Depositsen kunde foretages paa ſamme Tid, ſom Høitningen ſkeer med Skole: Diſciplerne fra en Lectie til den anden, og den Philoſophiſke Examen paa en anden beleiligt Tid udi Maret.

Til Examinatorer, eller Professorer, kunde jo beskilles Præster og andre lærde Embedsmænd paa Stæder, uden at lønne nogle særdeles dertil beskillede Mand; thi udi Stifternes Hovedstæder er jevnlig lærde Mand beskillet til adskillige verdslige Embeder, saasom til Magistrats: Betieneringer, Ober: Dommere eller Laugmænd, vel og endeel Under: Dommere, der er og en Stats Physicus, som helst kunde examinere udi Naturlæren, og om der end ikke var saa mange bequemme Mand, ved forebemeldte geistlige og verdslige Embeder, at finde, der kunde reagnes duelige nok, til Examinatorer udi alle Academiske: Sciencer, saa kunde de jo i Tiden blive beskillede, til Forsnødenhed, endog om en eller anden Embedsmænd maatte desformødelst blive forflettet, fra et Sted og Embede til et andet. De dulleligste Herere ved Skolen, saavel som Rectores og Conrectores, kunde vel og som Professorer examinere udi en og anden Philosophisk eller Mathematick Science, saavel som i Sprog.

Fors

Foruden Examinatorenes rette Embeds
Lønninger, maatte dem vel end tillægges noget
vist Aarlig, for deres Umage med Examinatio-
nen, til samme Lønninger kunde alle de baade af
geistlig og verdslig Stand, som vare aflagde
med noget rigelige Lønninger, eller andre visse
Indkomster, give noget vist Aarlig, hver til
sit Stiftes Skole. De militaire Stabs: Of-
ficerer, eller i det mindste Obersterne, kunde
og meget vel og billigen contribuere noget Aar-
lig dertil. De Discipler, som blev ved Exa-
minationen demitterede fra Skolen, og havde
formuende Forældre, eller betydelige Arvemids-
ler, de kunde vel og betale noget; men de
Fattige maatte vel være gandske befrie-
de derfor. Lønningerne, til Examinatorene, maatte
vel helst determineres, efter Sciencernes Vige-
tighed og Bidtlostighed, og ikke blot og bar
efter Professor Navnet, da samme kunde blive
imellem 20 a 50 Rigsdaler, naar de havde
andre Embeds: Lønninger og Indkomster til
deres Underholdning. Af Kirke: Tjenderne
kunde

kunde og noget Aarlig afgives, til Examinatorernes Lønninger, ja naar Extra-Skatten ophorte, saa kunde hver Gaardmand, i heele Stifterne, meget vel taale at betale 4 Skill. Aarlig, ligesom det skeer tilforn til hvert Stifts Latin-Skole, og saalunde kunde da ingen blive behjrdet over sin Formue, til bemeldte Lønnings Udredning; men Oppebørselen maatte skee ved Kongens Fogdet, ligesom det skeer med de forbemeldte Skole-Penge, og flere saadanne smaae Udredelser, tilligemed Skatterne fra Lauds Almuen.

Naar Disciplerne vare blevne demitterede fra Skolen, og havde udstaaet Examen til Deposits, saa kunde de siden, indtil de havde udstaaet Examen Philosophicum, gaae private paa Lectier, eller Forelæsninger og Overhørselse, hos Examinatorerne, ligesom det skeer hos Professorerne i Kiøbenhavn. Men saasnart Examen Philosophicum var til Ende, maatte dem være tilladt at antage hvad Conditioner, eller

Ties

Tienester, de kunde faae, og de havde lyst til, enten som Praeceptores, eller i andte Maader, saa vel hos verdslige som geistlige Embedsmænd.

Siden naar de unge Studentere havde opnaaet en nogenledes fuldmoden Alder, eller efter Loven myndige Aar, saa er og blev nok altid Kiøbenhavn's Universitet, med sine Eersdoms Faculteter best tienlig for de Studerende at komme til, for der at erholde den sidste og endelige Attestats, ej allene for Sprogene og den Theologiske Lærdom, men endog udi de flere magtpaaliggende Videnskaber, saasom Jura, Physica, Medicin, Mathesin, og de flere særdeles Videnskaber, som foruodiges, og tiener, som Hielpemidler, til alt gavnligt, at prøve og udøve, ved virkelige Gierninger eller Udretninger. Jorddyrknings Videnskaben var vel og værdt at blive Theoretisk traacteret, ved de Lærde paa et Academie, vel og Deconomie, Handel og Commercic iligemaade, Møden og Nyttens til-

lige

ligemed Menneskenes Begierlighed driver det
nok dertil i Tiden.

De nødvendigste og gavnligste Videns-
skaber bør jo først og fremst læres de Uнге, og
det baade ved Tvang og bekvemme Opmuntrin-
ger, og ingen Employ eller Belønning gives
for blotte og bare forlystende Videnskaber og
Duffetens Arbejder, thi derved fravendes og
afvendes de Uнге fra det Nødvendige, til det
Unødvendige, om ikke tildeels gandske fra det
Gavnlige, til puure Daarffabs-Giærninger.
De naturlige Tilbøieligheder, saavelsom For-
stands-Everne bør jo og efter Skole-Forordnin-
gen, nøye paaagtes hos Disciplene.

Det viser sig selv forud, at naar de 2de
første Academiske Examina, om at erkiende
Skole-Disciplerne duelige til frigitte Studen-
tere, skeede fra et hvert Stifts Latinske Skole,
saa kom der nok til at afgaae endeel af de uviste
Tudkomster, som Professorerne ved Universtes

tet i Kiøbenhavn har derved, skient meget
 meere Ufgang for Borgerstanden sammesteds,
 i Henseende til Logementer, Kost og andre Un-
 derholdnings-Midler, for hvilket Kiøbenhavn
 trækker Aarlig en anseelig Summa fra Norge,
 og gier, tilligemed andre Byrder, de Norske
 Indbyggere tilsidst saa usmægtige, at de ikke
 formaaer at bekoste saa mange lærde Personer
 oplækkede, som Riget behøver, men der maate
 te, som i forrige Tider skeet er, Ublødinge
 indtrækkes af adskillige slags Calibres. Der-
 for tænker jeg, at den Ufgang, som Kiøbenhavn
 maatte lide ved forommeldte Forandring, ej
 bliver agtet imod den Nytte og Vinding, som
 Norges Indbyggere tillige med heele Staten
 vandt derved.

Man veed at det gielder meget, at de
 unge Studentere ikke bliver længe vante til
 Lediggang, men høyligt magtpaaliggende, at
 de strax, eller noget snarlig, kan komme til at
 øves ubi virkelige Gierninger eller Udreninger,
 være sig enten ved det Geistlige eller Verds-
 lige. Alle kan heller ikke erlange Conditioner
 til at informere Børn, og de fleste ere jævnlig
 fattige, eller uden nogen Fornu og Midler,
 hvorved de kan besørge sin Belsærd og Stus-
 deringer fortsat; men behøver noaenledes visse
 Understyttelser og sikre Veje, til at hielpes
 frem udi. De fleste attraaer og helst at blive
 Præster, ligesom og det største Antal behøves

B

der.

derfor. Skulde det da ikke kunde være tjenligt og tillige ret og billigt, at alle Præster, som ikke havde alt for smaa og ringe Indkomster, og havde ingen voren og studerende Søn, eller nogen anden Student i sit Huus, de da maatte være forpligtede at modtage en saadan Student, som vilde bestandig blive ved Prædike-Embedet, dog begge fuld Frihed til at omskifte Tjeneste hvert halve eller heele Aar, men Studenten pligtig at forette Cathedrales-Tjeneste, baade i og uden for Kirken, og ved den heilige hed i Kirken, øves til saadanne Orationer, som passede sig til saadanne Lære-Forretninger. De kunde og undertiden nogle Gange om Aaret, giøre Prøve-Prædikener udi Kirkerne, særlig til Fro-Prædikener og om Fredagen udi Kiebstæderne, dog udi vedkommende Præstes Tilstædeværelse, hvis Attest maatte gielde, eller paaagtes, naar den endelige Attestats Skulde erholdes, og den saa kaldede Demis-Prædiken giorres. Den unge Student maatte og være pligtig, at skrive alt det, som vedherte Sogne-Præstens Embede, og derfor nyde fri Underholdning med Logie, Mad og Drikke udi Præstens Huus, saafremt de ikke kunde blive accorderede om en vis Betaling derfor, og naar Studenten havde 1, 2 eller 3 af Præstens eller andres antagne Børn til at lære, da derfor at nyde Løn 20 a 30 Rdlr. Aarlig, men meere naar der var flere end 3 Børn under Studentens

In.

Information. Naar Skifte-Breve eller Doms-
Acter og andet deslige foresaldr at skrive, saa
maa Studenten og være pligtig dertil, for den
Præst eller Provst, som han var i Tjeneste hos,
og derfor nyde 4 Sk. for hvert fuldskreven Act,
men intet for anden Skrivning, som allene ved-
horte Præste-Embedet.

Verdslige Embedsmænd, saasom Amt-
mand, Ober og Under-Dommere og andre, som
havde noget ved Justits-Væsenet at udrette, og
være med nogenledes tilstrækkelige Penninger,
eller med andre Indkomster vel forsynede, de
kunde og paa visse Vilkaar, være forbundne til
at modtage de unge Candidati Studiosi, som
vilde helst begive sig til verdslige Embeds-Be-
tjeninge, dog ingen at være pligtig at under-
holde dem som overcomplete til Embeds-Forret-
ningerne længere, end et halvt eller heelt Aar,
da og den unge Student maatte ligesaa fulds-
kommen, som andre Embeds-Karle, staae under
Tjeneste-Tvang, samt Kettelser og Tiltale, og
ingen særdeles Friraadighed gjælde, eller faae
Stæd, saavidt Embeds-Forretningerne det ud-
krævede. Nogen Løn maatte vel gives de Ubes-
midlede, men den kunde ikke blive lige stor ved
hvert Embede, derfor maatte nok derom accor-
deres, eller af Stiftesbefalingsmanden deter-
mineres.

Ved saadanne Anstalter og Anordninger,
som her før er meldt, tænker jeg, at de unge

Studentere, i sær de som agtede at blive Præster, kunde best og beqvemmeligst blive øvede udi selve Embeds-Forretningerne, da de, inden 3 a 5 Aars Forløb, kunde vinde sig i Stand til at erhverve sig den endelige Attestats, og giøre sin Demits-Prædiken for det Theologiske Facultet i Kiøbenhavn, og det ved een Reise allene, udi et halvt eller heelt Aarstid, og ikke, som hidindtil skeet er, beloste 2 a 3 Reiser derhen, forinden de 3de ommeldte Examina og Demits-Prædiken kan blive afbestilte.

Men ved saadan Forandring vilde det vel være fornøden, at der blev forfærdiget og trykt, et vist og fuldstændigt Collegium Theologicum, hvorefter Examen fornemmeligst maatte skee, thi ellers kom nok mange til at opholde sig mere end et Aar ved Academiet i Kiøbenhavn.

De flere unge Studentere, som vilde og kunde beqvemmelig blive benyttede, enten til Skole-Lærere, saasom Rectores og Correctores, eller som Professorer ved Academiet, de maatte da nok, i meget længere Tid, end som hine, opholde sig ved Academiet i Kiøbenhavn. Til de Ubenyttedes Understøttelse, i den Henseende, sandtes vel og nogen Udvej eller Beslighed i sin Tid.

Det er uden Tvivl alt for meget vidt udstrakt, om ikke tildeels gandske urimelig, at erkiende eller approbere og attestere, uerfarne og uøvede unge Personer, i deres unødne Alder,

og

og allene formedelst god og flittig Læsning, om de Theoretiske Videnskaber, strax kyndige og duelige, til vigtige eller høylig magtpaaliggende Embeder at betiene; thi til vigtige Embeder at betiene ret og vel, være sig enten i det Geistlige eller Verdselige, udkræves jo megen Erfaring og Øvelse i Forvejen, særlig hvor Embederne har nogen Sammenhæng og har meget at beskaffe med hinanden; man finder heller ikke, ved hver foresalden Udretning, erfarne og velknyttede Mænd til Raadsførelse og Besjæftelse.

At svare paa Spørgsmaal, om hvad man har hørt eller læst i Bøger, det kan jo enhver, som har noget Begreb og en god Husomnielse, meget vel giøre. Ligesaa at sammenstrive en Prædiken, eller at forfatte en Stævning, Jublag og Dom ic. udi en foresat Sag, efter de gangbare Formularer, skient man nok deraf kan formærke Personernes Forstands Evner; men i hvor store og gode Forstands Evnerne endog ere, og i hvor meget der er læst; saa seer man dog, at de unge og uerfarne oftere gøre vildt, end som de øvede og erfarne, der bedre veed at vogte sig for Feiltagelser. De ringeste Haandværksfolk har hartad taget samme bedre i agt, end som det er skeet ved mange meest magtpaaliggende Embeder til Statens Bestyrelse. Man seer jo saadant end tydeligere, naar een og anden uerfaren og uøved, fremkomme med Skrifter, eller Commentarier over

practiske Ting, eller Udretninger, som de selskabet eller intet har prøvet eller rettelig undersøgt, da de ere gandske fiendelige fra Practici Skrifter. Den Indbildning, som de Unge samler, af de blot og bare Theoretiske Vidensskaber, foraarsager jo, at nogle af dem bliver til urimelige Vedantere, og de Kiekkeste har ouden for at vænne sig derfra igien; Derover kommer de nyttigste tilligemed de unødvendige Studeringer i Foragt, iblant den største og ringe oplyste Hob, der ikke ved eller kiender Forskielsen imellem ulige gavnlige Studering og den nødvendige Praxin.

Det fornemste, som trækker Folkets Børn til den vellærdeste Skolegang, er allene Haabet om at erlange et honorable Levebrød, ved Statens geistlige eller verdslige Betieninger, siend Studering ere, tildeels ligesaa gavnlige uden for, i adskillige andre Henseender, alle kan heller ikke komme ind i Statens publike Betieninger, det er og altid bedre, at der er nogle vellærde Folk tilovers, end at de skulde mangle udi Staten.

De fleeste verdslige Embeder, som har med Bestyrings-Vasenet at bestille, behøver jo ligesaa vel lærde Mand, som til de geistlige Embeder, efterdi det ene Embede har tildeels noget med det andet at beskaffe, og det bliver nok end meere i Esfertiden. I det mindste behøver en Dommer at være vel grundet i den

a. b. c.

aabenbarede og naturlige Theologie, og en Præst nogenlunde Booklyndig; thi i dets Mangel seer man jo ofte, at de forgriber sig, og det tildeels meget ilde, baade for dem selv og andres Deel; Uden Tvil er og en liden Deel af det physiske og medicinske Studium meere gavnlig, end som unødvendige Sprog og Poesie, og saa videre i andet meere, saavidt meest muelig er, for aabne Hierner.

Navigationens Videnskaben har jo været en af de fornemste Fostersædrene til Cosmographien og Geographien, altsaa skulde vel og samme have Plads i de høylærdes Academier, ligesaa vel som Astronomie og Geometrie.

En verdslig Betient, i sær ved Vestryngens Bæsenet paa Landet, hvor ikke lærde Mænd i Nærheden ere, er undertiden ligeledes meget ilde faren, naar han ikke forstaaer meere, end alleene Land-Sproget, samt at han kan, efter foreskreven Form og Love, forrette det meest gangbare af Embedet; thi foruden de Videnskaber, som ere nyttige for enhver at vide og forstaae, saavidt mest muelig skee kan, saa er jo og de meest gangbare Sprog, tilligemed Latinen, som er universal Sproget i Europa, heel tienlige at forstaae, ej allene for at kunde læse andre Nationers Videnskabs-Skrifter eller Bøger, men endog i andre Henseender, omendskont det ifflun ved sieldene Handelser udtræves, men dog ved aadanne Ting og Tilfælde, som ikke taaler lang
Him

Hinder eller Ophold; thi skient Dommere har Frihed, at lade ved andre oversætte de Documenter, som af et fremmet Sprog fremlægges i Retten, saa er det dog ikke af den Beskaffenhed, eller strax giortlig i alle andre Tilfælde, saasom naar fremmedes Reise-Passe maae esters sees førend de maae tillades at reise videre, item naar fremmede Skibe indkommer i Uds havnerne, i Ufreds-Tider, eller uhykkelig Strander, eller Spioner stalker omkring i Landet, undertiden maa Fremmede afhøres, som Vidner, i sær udi Gieste-Rets Sager, og saa videre i andre Tilfælde, hvorved jeg har seet adskillige gode Mand paa Landet, heel forlegen, fordi de ikke har forstaaet andres Sprog, og ere desformedelst komne i Fortræd og Tiltale, samt Bøder og Beføstning. Men det er maaskee ufornoden at erindre saadant her, efterdi det vides og skienes nok alligevel paa vedhorige Stæder tilførn.

Dyd og Lærdom sammensøjet
Med Erfaring i sit Land,
Lukker op Lærogiernings-Dyret,
Og beforder best Forstand.
Men man seer God meget flent,
Hvor et Sindelav er flent.